

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**“DIALEKTOLOGIK AMALIYOT”
DASTURI**

(II kurs)

(Amaliyot davomiyligi **5 hafta**)

Bilim sohasi: 100000 - Gumanitar soha
Ta'lim sohasi: 120000 - Gumanitar fanlar

Ta'lim yo'nalishi: 5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

TOSHKENT – 2021

“Dialektologik amaliyot” dasturi O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2020-yil 7-dekabrda 1-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan “O‘zbek dialektologiyasi” fani dasturi asosida tayyorlangan.

Tuzuvchilar :

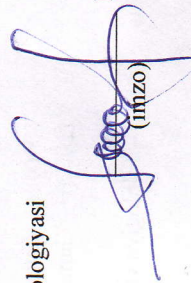
F.I.SH	Lavozimi
T. Enazarov	O‘zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari doktori
Z. Xidraliyeva	O‘zbek tilshunosligi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

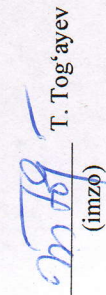
F.I.SH	Ish joyi va lavozimi
S. Ashirboyev	Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU professori, filologiya fanlari doktori
Z. Xolmonova	Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU professori, filologiya fanlari doktori

“Dialektologik amaliyot” dasturi O‘zbek tilshunosligi kafedrasining 2021-yil 26-avgustdagi 1-sonli yig‘ilishida muhokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya qilingan.

ToshDO‘TAU O‘zbek filologiyasi
 fakulteti dekani
 2021-yil “ ”

 (imzo)
 B. Abdushukurov

O‘zbek tilshunosligi kafedrasi mudiri
 2021-yil “ ”

 (imzo)
 T. Tog‘ayev

9. Arealnye isledovaniya v yazykoznanii (otv. red. Tolstoy N.I.). - L., 1983
 10. Baskakov N. A. Zadachi sostavleniya tyurkskix arealnykh istoricheskix dialektologicheskix atlasov // Sovetskaya tyurkologiya. 1982. Vyp. 3. S. 3-9.
 11. Begaliev M. D. O‘zbek tilining Qorabuloq shevasi leksikasi. - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2007.
 12. Djuraev A.B. Teoreticheskie osnovy arealnogo issledovaniya uzbeko yazychnogo massiva. - Toshkent: 1991.
 13. Jo‘raev B. O‘zbek adabiy tili va dialektlari. - Toshkent: Fan, 1963.
 14. Murodova N. O‘zbek adabiy tili va shevalar leksikasining qiyosiy tadqiqi. - Toshkent: Fan, 2005.
 15. Nafasov T. Qashqadaryo o‘zbek xalq so‘zlari. - Toshkent: Muxarrir, 2011.
 16. Rajabov N. O‘zbek shevashunosligi. - Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
 17. Reshetov V.V. O‘zbek dialektlarini monografik o‘rganish // O‘TA. 1960. I-soni.
 18. Reshetov V.V. O dialektnoy osnove uzbekskogo literaturnogo yazyka // Voprosy yazykoznaviya. - Moskva, 1955.
 19. Reshetov V.V. O‘zbek shevalarining klassifikatsiyasi // O‘TA, 1966.
 20. Shoabduraxmonov Sh. Sh. O‘zbek adabiy tili va o‘zbek xalk shevalari. - Toshkent: O‘qituvchi, 1962.
 21. Shoimova N. Qashqadaryo o‘zbek qipchoq shevalari leksikasi. - Qarshi: Nasaf, 2000.
 22. O‘zbek dialektologiyasidan materiallar. 1-qism. - Toshkent: Fan, 1957.
 23. O‘zbek dialektologiyasidan materiallar. 2-qism. - Toshkent: Fan, 1960.
 24. O‘zbek shevalari morfologiyasi. - Toshkent: Fan, 1984.
 25. O‘zbek shevalari leksikasi. - Toshkent: Fan, 1991.
 26. Arealnye isledovaniya v yazykoznanii (otv. red. Tolstoy N.I.). - L., 1983
 27. Lingvisticheskiy ensiklopedicheskiy slovar. - M., 2002
 28. Enazarov T.J., Abdullayev X. T. Dialektologik amaliyot so‘roqligi. - Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2019. 70 b.

Internet saytlari

1. <http://www.ut.uz/eng/today/europe/recognizes/her/discovery.mgr>
 2. http://www.uzbekistan.be/press-releases/14-2008.html#6_SOCIETY
 3. <http://www.sfs.unituebingen.de/~lothar/lexbuch/Seminar01/skripte/onomasio.html>
 4. http://www.schneid9.de/sprache/linguistik/ling1_1.pdf
 5. <http://www.uni-leipzig.de/~fsger/materialien/Texte/Lexikologie.pdf>

AMALIYOTNING O'TKAZILISHI BO'YICHA USLUBIY KO'RSATMALAR

Dialektologik amaliyoti talabalarimiz shevalarimiz va, albatta xalq og'zaki ijodi materiallari amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash, sheva vakillari nutqidan yozib olingan dialektal matnlarni to'plab o'rganish metodikasini yana ham yaxshi o'zlashtirish asosida yurtimiz hududlarida mavjud sheva hamda lahjalar materiallarini, shuningdek, xalq og'zaki ijodi namunalarini dialektal matnlar sifatida to'plash, to'plangan amaliyot materialini ilmiy-nazariy, ilmiy-amaliy o'rganib, uslubiy tizimlashtirib arxiv fondiga topshirish vazifalarini bajarishga o'rgatadi.

Dialektologik amaliyoti bo'yicha talabalarimizning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. **Bunda:**

-Talabalarda sheva materiallarini farqlashi va ularni matn sifatida yozib olishlari, yozib olingan matnlarning mukammallik darajasi ko'nikmalarini shakllanganligi;

-Talabalar o'rganilayotgan shevaning xususiyatlarini, qaysi lahjaga kirishini, sheva vakillari bilan subhatlashish, sheva xususiyatlarini subhatdoshlaridan ajratib olish, sheva matnlarini so'zlovchi gapirayotgan vaqtda yozib olish kabi bilimlarining *shakllanganligi*;

-talabalar dialektal matn ustida ishlash imkoniyatlarini, traskripsiya va traslitiratsiya jarayonlarini farqlab, amalda qo'llashlari, yozib olingan dialektal matnlarga ishlav berish haqidagi bilim va *ko'nikmalarga ega bo'lishi*;

-talabalar o'rganilgan sheva vakillaridan yozib olingan dialektal matnlarni ilmiy tadqiqotga tortish, ma'lum bir xulosalarga kelish *malakalariga ega bo'lishi kerak*.

O'ZBEK DIALEKTOLOGIYASI" FANIDAN AMALIYOT DASTURI

KIRISH

Amaliyotning mazmuni. Fandagi nazariy fikrlar amaliy jarayonlarda, xususan, malakaviy amaliyot davrida isbotini topadi. Shuning uchun, o'quv jarayonining nazariy bosqichi va amaliy bosqichi haqida gapirish o'rinli. Shu ikki jarayonni ta'lim olish jarayonida tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lgan talabalar ertaga iste'dodli mutaxassislar darajasiga ko'tarilishi shubhasiz. Shu sababli O'zR prezidenti Sh.Mirziyoyev "Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hyech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqt davom ettiramiz,

7. Shevada boshqa tilning ta'siri bor yoki yo'qligini misollarda ko'rsatish.
8. Bu sheva oldin biror bir olim tomonidan o'rganilganmi, yo'qmi?
9. Sheva oldin o'rganilgan bo'lsa, qaysi xususiyatlari e'tibordan chetda qolgan?

10. Amaliyot jarayonida sheva xususiyatlari haqida tug'ilgan fikr-mulohazalar yozib boriladi.

11. Mazkur amaliyotni tashkil etish hamda uni o'tkazish yuzasidan bildiriladigan takliflar ham iloji bo'lsa yozib olinsa, yaxshi bo'ladi.

12. Fayl papkada to'plangan sheva materiallari yig'iladi va tartib bilan joylashtiriladi.

13. Ushbu amaliyotning kundaligi amaliyot kunlari asosida to'ldirib boriladi.

14. Sheva vakillari bilan birga tushilgan 2-3ta rasm izohi fayl papkada bo'lishi kerak.

15. Talaba amaliyot hisobotini belgilangan vaqtda, referat shaklida amaliyot rahbarlariga yetkazish shart, aks holda bahorgi imtihonlardan qarzidor sifatida qoladi va keyingi muddatda qayta topshiradi.

III. O'quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Ashirboev S. O'zbek dialektologiyasi - Toshkent: Nodirabegim, 2021.
2. Reshetov V.V., Shoabdurahmonov Sh. O'zbek dialektologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1978.
3. To'ychiyev B., Hasanov B. O'zbek dialektologiyasi. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
4. Enazarov T., Karimjonova V. va boshqalar. O'zbek dialektologiyasi. - Toshkent: Universitet, 2012.
5. Fayzullayev B., To'ychiyev A., Haydarov Sh., Xidirov O. O'zbek shevashunosligidan o'quv amaliyoti. (o'quv-uslubiy qo'llanma) Jizzax. 2010

Qo'shimcha adabiyotlar

5. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2016. - 56 b.
6. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 104 b
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish - eng oliy saodatdir. - Toshkent: O'zbekiston, 2015.

balki bu siyosatni eng ustivor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga keltiramiz”, deb bekorga aytmagan”.

Mazkur malakaviy amaliyotga 2 hafta vaqt ajratilgan.

Mazkur amaliyotning maqsadi – talabalarining muayyan bir sheva vakili bilan jonli muloqotga kirishib, undan shu shevaga xos bo‘lgan xususiyatlarni yozib olish va shu orqali o‘zbek shevalari to‘g‘risidagi bilimini mukammallashirish hamda ularda tadqiqotchilik malakalarini shakllantirish. Sheva materiallarini yozib olish asosida dialektal so‘zlarning turli guruhlarni yig‘ib olish, DLni tuzish (DL – dialektal lug‘at ma‘nosini anglatadigan qisqartma so‘z).

Shu maqsaddan kelib chiqib “Dialektologik amaliyot”ning quyidagi vazifalari bor:

1. Talabalarga o‘rganilayotgan sheva vakillari bilan shevani o‘rganish uchun maxsus tuzilgan savollar majmui asosida suhbatlashishning malaka va ko‘nikmasini berish.
2. O‘rganilayotgan shevaning xususiyatlarini amalda tushuntirish, singdirish.
3. Shevaning fonetik xususiyatlarini sheva materiallari asosida asoslash.
4. Sheva vakilining nutqini transkripsiyada qayta yozish malakasini shakllantirish.
5. Shevaning leksik-semantik xususiyatlarini sheva materiallari asosida ko‘rsatish.
6. Shevaning leksik xususiyatlariga tegishli misollarni yig‘ish.
7. Shevaning so‘z yasashiga xos xususiyatlarini dalillash.
8. O‘rganilayotgan shevaning so‘z yasashiga tegishli dialektal misollarni to‘plash.
9. Shevaning morfologik xususiyatlarini sheva materiallari asosida bayon etish.
10. Sheva materiallari asosida shevaning sintaktik xususiyatlarini ko‘rsatish.
11. Sheva so‘zlarining adabiy tilda qo‘llanmasligini asoslash.
12. Bir shevani ikkinchi bir sheva bilan qiyoslab o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lish.
13. Shevaning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini dalillash.
14. Shevalar milliy tilimizning asosi ekanligini talabalar tushumishi va ular ko‘nglida shevalarga nisbatan hurmat hisini kuchaytirish.

¹ Мирзиёев Ш. Эркин ва фарвон демократик Ўзбекистон давлатини бирлигида барпо этамиз. Т., Ўзбекистон, 2016. 14-бет.

15	fakultetdagi amaliyot rahbariga topshirish va o‘zi to‘plagan reyting balini bilish. Amaliyot bo‘yicha o‘tkaziladigan yakuniy arjumaniga qatnashish.
----	--

DIALEKTOLOGIK AMALIYOTGA BORISH UCHUN TEXNIKA XAVFSIZLIGI QOIDALARI

1. Malakaviy amaliyotga borgan talabalar texnika xavfsizligiga amal qilishi shart.
2. Ko‘chada yurganda yo‘l transport qoidalariga amal qilish.
3. Elektr jihozlariga so‘roqsiz, ruxsatsiz tegmaslik.
4. So‘roqsiz, ruxsatsiz begonalarning mashinalariga minmaslik.
5. Gaz asboblardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish.
7. Taqiqlangan joylarda cho‘milmaslik.
8. Aritqdagi suvdan foydalanmaslik.
9. Taqiqlangan joylarda yurmaslik.
10. Begona odamlar bilan suhbatlashmaslik.
11. O‘rganilayotgan hududdan ruxsatsiz holatda yakka o‘zi chiqib ketmaslik.
12. Jamoat tartibini buzmaslik.
13. Keskir asboblardan noo‘rin foydalanmaslik.
14. Yana boshqa texnik xavfsizlik talablariga amal qilishlari lozim.

DIALEKTOLOGIK AMALIYOTNING BAJARILISHI TO‘G‘RISIDATALABA(LAR)NING H I S O B O T I

Talabalarining malakaviy amaliyotning yakuni to‘g‘risidagi ushbu hisobotida quyidagilar o‘z ifodasini topishi shart:

1. Sheva materiallari yig‘ilgan hudud va amaliyotning muddati to‘g‘risida ma‘lumotni yozish kerak.
2. Sheva o‘zbek tilining qaysi lahja yohud shevalar guruhiga mansub ekanligi.
3. Shevaga xosiy fonetik va leksik o‘zgarishlar to‘g‘risida munosabat bildirib o‘tish.
4. Qishloq, ovullarning tuman hamda shahar markazidan qanchalik uzoqligi.
5. Bu yerda sheva vakillari bilan yana qanday millat, elat vakillari istiqomat qilishlari.
6. Mazkur shevaning shu guruh shevalaridan o‘zigagina xos xususiyatlari.

Bunda:

- 86 dan 100 balgacha "5" baho;
- 71 dan 85 gacha "4" baho;
- 55 dan 70 gacha "3" baho;
- 0 dan 54 balgacha "2" baho.

II. ASOSIY QISM

2.1. Dialektologik amaliyotning tarkibiy qismlari

Dialektologik amaliyoti puxta tayyorgarlikni talab qiladigan jarayon hisobdanadi. Talablar dastlabki ilmiy-amaliy faoliyatga har tomonlama tayyor bo'limoqlari lozim. Uning natijasi uni tayyorlash va o'lkazish jarayonida bajariladigan ishlarining saviyasiga bog'liq. Shuning uchun bu jarayonni uch bosqichda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Dialektologik amaliyotga tayyorlanish bosqichi.
2. Amaliyot davri.
3. Yakuniy bosqich.

1. *Dialektologik amaliyotga tayyorgarlik bosqichi*, avvalo, "O'zbek dialektologiyasi" fanidan o'tiladigan ma'ruza va seminar mashg'ulotlari davomida bo'lajak dialektologik amaliyotning maqsad va vazifalarini ham nazarda tutish lozim. Shuning uchun ham talabalarga nazariy ma'lumotlar berayotgan paytda tahlil uchun olingan dialektal matnlarning xalq orasida mavjud ekanligi ta'kidlanadi.

Amaliyot davomida talabalarga o'z mahalliy hududida tarqalgan qo'shiq, maqol, afsona va rivoyatlardan namuna talabdagi miqdorda to'planadi. Shu usul bilan talabalarda sheva namunalarini yozish, ilmiy tahlil qilish malakasi shakllantiriladi.

O'ZBEK SHEVA VA LAHJALARIGA OID MATERIALLARNI AMALIY O'RGANISH VA TO'PLASH

Sheva vakillari nutqini yozib olishda quyidagi mavzularda subhatlarni tashkil qilish mumkin. Buning uchun ikki talaba sheva vakilini mavzuga oid so'zlashga da'vat etadi, ikki yoki uchta talaba sheva vakillarining nutqini yozishni boshlashadi. Bunda birinchi talaba shevada gapirayotgan odamning uchta gapini yozib olsa, keyingi talaba 4-,5-,6-gaplarini yozib oladi. 7-, 8-, 9-gaplarini esa birinchi talaba yozadi. Shu tarzda sheva vakillaridan subhat yozib olinadi.

1. O'rganilayotgan shevaning qaysi o'zbek lahjasiga mansubligi.
2. Hududning nomi va ma'nolarini imkoniyat doirasida izohlash.
3. Sheva vakillarining o'ziga xos urf-odatlarini birma-bir yozib olish.
4. Sheva vakillariga xos o'g'il bolalarning o'yinlari nomini yozish.

19. Sheva vakillari nutqida qo'llanuvchi ish-qurollarning nomlari, ularga xos bo'lgan so'z va iboralarni yozish.

20. Shevada qo'llanuvchi zeb-zeynat nomlari va boshqalar.

21. Adabiy til va boshqa shevalarda qayd etilmagan dialektal so'zlarni yozish.

5120100 - Filologiya (o'zbek filologiyasi) yo'nalishi 2-kursida "O'zbek dialektologiyasi" fanidan dialektologik amaliyotini o'tkazishning

KALENDAR REJASI

No	Amaliyot davrida bajarilgan ishlar mazmuni	Bajarilganligi haqida belgi
1	Dialektologik amaliyot o'tkazishga doir maslahatlarni talabalarga aytish. Amaliyotga borilgan hudud aholisi bilan tanishish.	
2	O'rganilayotgan sheva hududini o'rganish. Shu amaliyot o'tayotgan hudud aholisi tanishib, aholining shevasi bo'yicha materiallar to'plash ishlarini kuchaytirish.	
3	Malakaviy amaliyot uchun tanlangan sheva hududini o'rganish. Mazkur amaliyot o'takazilayotgan hudud rahbarlari va aholisi tanishib, aholining shevasi bo'yicha fonetika, leksika va grammatikaga oid bo'lgan materiallarni yig'ishni kuchaytirish.	
4	Dialektologik amaliyot o'tayotgan hududning aholisi bilan tanishib, aholining shevasi bo'yicha leksika hamda morfologiyaga oid bo'lgan materiallarni yig'ish, to'plash, yozib olish, transkripsiya qilish.	
5	Rejalashtirilgan holda dialektologik amaliyot o'tayotgan hududning aholisi bilan tanishib, aholining shevasi bo'yicha leksik va fonetik ahamiyatga molik bo'lgan materiallarni yig'ish, to'plash, yozib olish, transkripsiya qilish.	
6	Ushbu amaliyot o'tayotgan hududning aholisi bilan tanishib, aholining shevasi bo'yicha leksika, morfologiya bo'yicha materiallar yig'ish,	

	to'plash, yozib olish, transkripsiya qilish. Bajarilgan haftalik ishlarini tahlil etishga kirishish.	
7	Dialektologik amaliyot o'tayotgan hudud aholisining shevasi fonetika bo'yicha materiallarni ajratib yig'ish, to'plash. Bajarilgan ishlarni yozma ravishda tahlil etish.	
8	Sheva amaliyoti o'tayotgan hudud aholisining shevasi bo'yicha materiallarni yig'ish, to'plash. Bajarilgan ishlarni tahlil etishga kirishish.	
9	Rejalashtirilgan holda dialektologik amaliyot o'tayotgan hudud kishilari bilan tanishib, aholining shevasi bo'yicha leksika hamda fonetika o'ld bo'lgan materiallarni yig'ish, to'plash, transkripsiya qilish va yozma ravishda tahlil etish.	
10	Bu amaliyot o'tayotgan hudud aholisining shevasidagi leksika va morfologiya bo'yicha materiallarni yig'ish, to'plash, yozib olish, transkripsiya qilish.	
11	Dialektologik amaliyot o'tayotgan hudud aholisi bilan aholisi tanishib, aholining shevasi bo'yicha materiallarni yig'ish, to'plash, transkripsiya qilish	
12	Ushbu dialektologik amaliyot o'tayotgan hududning aholisi bilan tanishib, aholining shevasi bo'yicha materiallarni yig'ish, fonetik, leksik va grammatik jihatdan to'plash. Bajarilgan ishlarni transkripsiya va dialektal so'z nuqtai nazaridan tahlil etishga kirishish.	
13	Mazkur amaliyot o'tayotgan hudud aholisining shevasi bo'yicha materiallarni yig'ish, fonetik, leksik va grammatik jihatdan to'plash, jamlash, transkripsiya qilish. Amaliyot yuzasidan yakuniy hisobot tayyorlashga kirish.	
14	Bu malakaviy amaliyot yuzasidan yakuniy hisobot tayyorlash, topshirish va o'zi to'plagan reyting balini bilish.	
	Amaliyot yuzasidan yakuniy hisobot tayyorlab,	

Dialektologik amaliyot bo'yicha talabalar bilim va bajariladigan

talabalar qo'yiladigan talabalar:

- talabalar texnik vositalar bilan ishlay olishi, amaliyot o'tkaziladigan tuman aholisining etnik tarkibi, tarixi haqida yetarli bilimga ega bo'lmog'i lozim;
- talabalar yerli aholining qaysal urug'dan yoki qaysal urug'lardan iborat ekanligini bilib olishlari kerak. Tajribali, hayotning oq-qorasini tanigan qariyalardan urf-odatlarini, rasmlar-rusumlarini surishtirib, tartib bilan yozib olishlari lozim;
- sheva vakillari nutqiga tegishli dialektal ma'lumotlarni yozib olish. Yozib olingan dialektal matn tarkibidagi ayrim tushunarsiz so'zlarning izohli lug'atini tuzish;
- yozib olingan shevaning matnlarini so'zlarning o'rini almashtirmay, orfografik me'yorga solmay, orfoepik holati qanday bo'lsa, shunday qog'ozga tushirish;
- yozib olingan dialektal matnlarning namunalarini tasnif qilish;
- yozib olingan rivoyat va afsona, qo'shiq, maqol va boshqa sheva matnlarini tahlil qilish, g'oyaviy-tarbiyaviy xususiyatlarini aniqlash.

Dialektologik amaliyotning boshqa fanlar bilan aloqasi

Ushbu amaliyot shevaning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun quyidagi fanlardan ham xabardor bo'lish talab qilinadi: hozirgi o'zbek adabiy tili, til tarixi, adabiyot tarixi, folklor, etnografiya, san'atshunoslik, tarix.

Dialektologik amaliyotni o'tkazishda yangi texnologiyalar

Diktofon, videokamera, fotoapparat, ovoz yozib olish va tasvirga tushirish imkoniyati bo'lgan telefonlardan foydalaniladi.

Baholash tartibi

Talabalar amaliyot davrida to'plagan dialektal materiallar quyidagi mezonlar asosida tekshirilib, baholanadi:

Yozib olingan matnlarning originalligi.	30 ball
Yozib olingan matnlarning variantlari.	20 ball
Yozib olingan matnlarning mukammalligi.	20 ball
Yozib olish prinsiplariga amal qilinishi.	20 ball
Dialektal matnlarning ilmiy pasportini to'g'ri to'ldirish.	10 ball
JAMI	100 ball

17. Bilan ko'makchisining tarqalishi: kim b'len, kim minan, k'm m'nen, kimmen, kummen kabilar.
18. Lekin ko'makchisining qanday dialektal variantlari uchraydi?
19. -mi//mi//ma/-ma/-na so'roq yuklamalarining tarqalishini aniqlang: b'erm/b'erna/barna/keled'm//kelamə kabilariga misol yozing.
20. Adabiy tildagi so'z yasovchi affiksardan farqli dialektal so'z yasovchilar.
21. Tovushga taqlid so'zlarning qanday turlari mavjud?
22. Shevangizdagina uchraydigan turli qo'shimchalar haqida to'xtalng.

SHEVALAR LEKSIKACI BO'YICHA MATERIALLAR TO'PLASH

Talaba o'rganayotgan sheva materiallari asosida quyidagi savollarning har biriga 10 (o'nta)dan misol yozishi lozim:

1. Shevangizga xos tovush o'zgarishlariga uchragan so'zlarni yozing.
2. Shevada qanday emotSIONAL so'zlar mavjud?
3. Shevangizga oid 30ta maqtov so'zlarini yozing.
4. Zid ma'holi (antonimlar) so'zlarni qayd eting.
5. Shevangizga xos bo'lgan qarq'ish so'zlarini yozib oling.
6. Sheva vakillari nutqida uchraydigan omonimlarni to'liq yozib olishga harakat qiling.
7. Mazkur shevada uchragan sinonimlarni misollar bilan birma-bir yozib oling.
8. Sheva hududidagi joy nomlari – toponimlarni yozing va izohimi, ma'nolarini so'rang.
9. Sheva hududida uchrovchi gidronimlar.
10. Sheva vakillari yashayotgan hududga xos tarixiy inshoot va binolarning, machitlarning nomlarini yozib, izohlang.
11. Sheva vakillari nutqiga xos qabriston nomlari.
12. Sheva mavjud bo'lgan hududda uchrovchi etnografik nomlar.
13. Shevada uchrovchi qarindosh-urug'chilik atamallari.
14. Sheva vakillari nutqidagi uy-ro'zg'or buyumlarining nomlari.
15. Shevaga oid kelin salomlar hamda ularga xos so'z va iboralar.
16. Shevadagi tez aytilishlar va ularga so'z va iboralar.
17. Shevada qo'llanuvchi oziq-ovqat nomlari, ularga tegishli so'z va iboralar.
18. Shevada ishlatilayotgan kiyim-kechak nomlari, ularga oid so'z va iboralar.

5. Qiz bolalarning o'yinlari nomini sheva vakillari nutqidan yozish.
6. Sheva vakillariga xos o'yinlarning nomlarini ko'rsatish.
7. Sheva vakillariga xos kasb-humarlarning nomlarini yozish.
8. Aholi nutqida uchraydigan xalq qo'shiqlardan namunalar yozish.
9. Sheva vakillari nutqida uchraydigan etaklardan namunalarini yozib olish.
10. Aholi nutqida uchraydigan doston(lar)dan namunalar yozish.

Yana sheva vakillari nutqidan yozib olinadigan dialektal matnlarni guruhlariga ajratish mumkin:

- 1) sheva vakillari (erkaklar) nutqidan yozib olingan dialektal matnlar quyidagi mavzularda bo'lishi o'rinni: *"Ayyorlik"*, *"Bog'dorchilik"*, *"Baliqchilik"*, *"Baliq ovi"*, *"Bolalarimiz"*, *"Bo'g'doypoya"*, *"Baliqli taomlar"*, *"Botalik"*, *"Bog'lar"*, *"Bozor"*, *"Bozorlik"*, *"Vaqt"*, *"Vaqt qadri"* va boshqalar.
- 2) sheva vakillari (onaxonlar, ayollar) nutqidan yozib olingan dialektal matnlar quyidagi mavzularda bo'lishi ma'qul: *"Ayollar odobi"*, *"Ayo'l baxti"*, *"Alla"*, *"Qargishlar"*, *"Olgishlar"*, *"Yo'qlovlar"* va h.k.

Sheva vakillari to'g'risidagi ma'lumotlar mazmunini shartli ravishda pasport yoki ma'lumotnoma de'vish mumkin. Sheva haqida ma'lumot beruvchining nomi ham to'plangan sheva materiallari kabi sanasi ko'rsatilgan holda saqlanadi, kitob va lug'atlarda ham berilishi mumkin bo'ladi. Masalan, sheva vakili to'g'risidagi ma'lumotnomaning tartib raqami, masalan, 1-ma'lumotnoma deb olinsa, unda quyidagilarning bo'lishi lozim:

1. Sheva vakili yashayotgan viloyat nomini yozish, uni izohlashga intilish.
2. Tuman nomining tarixiy va bugungi ko'rinishlarini izohlash.
3. Sheva vakili yashayotgan qishloq kengashi nomi va u to'g'risida ma'lumot.
4. Sheva vakili yashayotgan aholi punktlarining nomini ham yozish.
5. Sheva vakilining ismi-sharifi, bilsa, qaysi urug'qa mansubligini ko'rsatish.
6. Sheva vakillarining tug'ilgan yillari aniq yoziladi..
7. Sheva vakilining ma'lumoti, qaerlarda o'qigani, ishlagani haqida ma'lumotlar keltirilishi uchun shu mavzuda matnlarni yozish shart.
8. Sheva vakilining qaysi yozuvlarni bilishi.
9. Sheva vakillarining kasbi hamda ish joyini yozib olish.
10. Sheva vakilining kasbi hamda ish joyini yozib olish.
11. Shevaga oid materiallarni yig'ib olgan shaxsning talabaning ismi-sharifi.
12. Sheva materiallari sheva vakillarining nutqidan talabalar tomonidan yozib olingan kun, oy va yil ham aniq ko'rsatilishi maqsadga muvofiq.

22. Kuchli fonetik tuzilishi o'zgarishga uchragan dialektal so'zlarga misollar keltiring.

SHEVALAR FONETIKASI BO'YICHA

MISOLLAR TO'PLASH

1. o-lashish va a-lashishning tarqalishi:
2. Birinchi darajali cho'ziq unililarning mavjud yoki mavjud emasligi: at/a,d, yazl/ya:z, ot/o:t/o:d singari misollarni topish.
3. Ikkinchi darajali cho'ziqlik – ultra cho'ziqlik borligi: shahar//sha:r kabi misollarni aniqlash.
4. Singarionizmning bor yoki yo'qligi, bo'lsa, lab garmoniyasi (singarionizm)ning mavjud yoki mavjud emasligi misollarda ko'rsatish:
5. Kontrast juft unililarning mavjudligi yoki mavjud emasligi: /a o, u o', 'i, 'i/. Masalan, bol/bol, qol/qol kabi.
6. Cho'ziq hamda qisqa unililarning mavjud yoki mavjud emasligi.
7. So'z boshida o'rta-tor va o'rta-keng unililarning diftonglashuvi /ie, uo, uo'/: a) ie – iechki/ieshki kabi;
8. So'z boshida dj/j/i hodisasining tarqalishi: /djoq-joo-yoq/, /djol-jol/yol/ singari.
9. Yumshoq va qattiq unililarning so'zlarni farqlashda ishlatiladimi?
10. A//ye mosligi uchraydimi? /ayol-ayol, abir-obro', majoz-mijoz, palenchi-palochi/ kabi.
11. O'//ye mosligi uchraydimi? /o'tuk-etik, o'chki-echki/ singari.
12. O' unlisi U unlisi bilan almashadimi?
13. ye//U mosligi uchraydimi? /duvona-duvni/devni/ kabi.
14. Tursun, turg'un, kunduz, chumchu kabi so'zlardagi ikkinchi bo'g'indagi unli qanday talaffuz qilinadi?
15. Nutqda qo'llangan so'zlarda U va A tovushlarining almashinishi uchraydimi?
16. E//I hodisasi uchraydimi? /ergash-irgash, endi-indi/ singari misollarni aniqlash.
17. E//U hodisasi mavjudmi? /devor-devni-duvni/ kabi.
18. U//O' hodisasi uchraydimi? /uy-o'y, kuylak-ko'ylak/ singari.
19. E//O', O hodisasi mavjudmi? /echki-o'chku-ochku, etik-o'tuk/ kabi.
20. So'z o'zagida ayrim tovushlarning takror kelishi uchraydimi? /tep-a-teppa, haqim-haqqim/ kabi misollarni aniqlang.
21. Faqat shevada uchraydigan fonetik hodisalarning barcha turlariga misollar to'plang.

SHEVALAR MORFOLOGIYASI BO'YICHA MATERIALLAR

TO'PLASH

- Keltirilgan savollarning har biriga 10 (o'nta)dan misollar yozishlari shart:
1. Kelishik turlarini hosil qiluvchi affiksning har bir fonetik variantlariga misollar yozing. Masalan, tushum kelishigi qo'shimchasining variantlari /-ni, -ni, -di, - di, -ti, -ti, -i, -i qaysi biri uchraydi? Qaratqich va tushum kelishigi qo'shimchalari. Bu kelishiklarning ayrimlari bo'lmasa unga izoh bering va shevaning o'ziga xos turlanishidagi fonetik o'zgarishlarga izoh bering.
 2. Ko'plik affiksi (lar) ning qanday variantlari mavjud? Masalan, -lar affiksining variantlari; uning ko'plik bilan birga yana qanday ma'nolari mavjud? -lar yoki -la affiksleri hurmat ma'nosida yakka shaxslarga nisbatan ham ishlatiladimi? /*idatimla, akamla*/ kabi.
 3. Shevada egalik affiksining qanday variantlari mavjud? /*maktabimiz, maktabimiz, maktabimiz, uyimiz, oyivuz* kabilari.
 4. Shevada sifat, son, olmosh so'z turkumlarining adabiy tildan farqlanuvchi o'ziga xos xususiyatlarini aniqlang. Masalan, ko'm-ko'k, kom-kov, kum-kuv kabi.
 5. Etkalash - kichraytirish affiksleri.
 - 6.
 7. Jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishigi qo'shimchalari. Bu kelishiklarning ayrimlari bo'lmasa unga izoh bering va shevaning o'ziga xos turlanishidagi fonetik o'zgarishlarga izoh bering.
 8. Sonning ma'no turlarini hosil qiluvchi affiksler.
 9. Olmosh turlarini yozing.
 10. O'tgan zamon fe'llari tuslanishiga misollar yozing (5 ta shakl).
 11. Hozirgi zamon fe'llari tuslanishiga misollar yozing (2 ta shakl).
 12. Kelasi zamon fe'llari tuslanishiga misollar yozing (3 ta shakl).
 13. Fe'llarning ravishdosh shaklini hosil qiluvchi affiksler va ularning variantlarini yozing.
 14. Fe'llarning sifatdosh shaklini hosil qiluvchi affiksler va ularning variantlarini yozing.
 15. Fe'llarning harakat nomi shaklini hosil qiluvchi affiksler va ularning variantlarini yozing.
 16. To'liqsiz fe'lning quyidagi formalardan qaysi biri ishlatiladi: edi (di), ekan (kan, akan), emish (emush, mush, mish)?